

DURZSA SÁNDOR:
WESZPRÉMI ISTVÁN LEVELEI PRAY GYÖRGYHÖZ¹
1775–80

Digitalizálták a Magyar Tudománytörténeti Intézet és a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár munkatársai, Gazda István vezetésével.

A Budapesti Egyetemi Könyvtár Ritkaságtárában, a Kaprinay-gyűjteményben őrzik Weszprémi István 15 levelét, amit 1775 és 1780 között írt Prayhoz.² A levelek szinte kivétel nélkül a 'Succincta medicorum biographia'-ra vonatkoznak, és kiegészítéseket, adatokat kérnek a munka folytatásához.

Mint ilyenek, első olvasásra nem tűnnek különösen érdekesnek. Kiderül belőlük, hogy Weszprémi Cornides Dániel biztatására kereste fel Prayt első levelével, és kérte támogatását. Pray elsősorban régi magyar orvosokról küldött neki irodalmi anyagot.

A 18. században az adatgyűjtők szokásos együttműködési formája a tudós levelezés. Nagy távolságokat hidal át, sok irányú kapcsolatot létesít, és bővíti a többé-kevésbé elszigetelt tudósok tájékozottságát. Czwitinger Altdorfban még azért panaszkodott, hogy munkájához nem tudott levelezéssel anyagot gyűjteni, követői viszont már bőven éltek az anyaggyűjtésnek ezzel a módjával. A század második felében a nagy irodalmi, könyvészeti vállalkozások forrásai között előkelő helyet foglal el a levelekből nyert tudományos értesülés.

A levél természetesen csak másodkézből vett adatokat nyújthat. Így ezeknek az adatoknak a megbízhatóságához sokszor fér kétség. Érdekes módon jelentkezik a tudományos hitelesség kérdése e tekintetben Weszpréminél. Prayhoz 1779. márc. 20-án írt levelében a következőket olvassuk:³

---

¹ Forrás: Durzsa Sándor: Weszprémi István levelei Pray Györgyhez. = Magyar Könyvszemle, 1957. pp. 166–170.

² Budapesti Egyetemi Könyvtár Kézirattára, G. 116/III.

³ A szöveg eredetije:

„Posteaquam litteris tuis ultima vice ad me humanissime exaratis candide me edocuisses Ladislaum filium Demény Praepositum et Vicarium Colocensem circa an. 1419. Physicum Sigismundi, diversum prorsus esse a Ladislao Episcopo Varadiensi, ... nunc iterum Te, Fautor optime, ea qua par est animi submissione rogo, quam fieri potest enixissime, dignabere utriusque Instrumenti litterarii a Te verbo indicati et in scriniis tuis delitescens initium saltem et clausulam describendam ad me transmittere, ut Lectoribus meis certo constare possit documento, Biographiae meae inserendo, Ladislaum Demény Praepositum et Vicarium Colocensem anno 1419. exstitisse Sigismundi Regis Physicum, non absimiliter etiam expresso Diplomate Episcopum Varadiensem Ladislaum nomine Ludovici I. Physicum fuisse. Iterum ac tertio per communia Reip. litterariae Hungaricae nostrae sacra Te obtestari non desino, ut duo illa indicata Instrumenta litteraria de duobus his Ladislais Physicis Regiis sonantia mecum communicare dignabere; constitui enim apud anum utriusque huic Ladislao in sequente Biographiae meae parte propediem prelo subiicienda locum adsignare: eos tamquam Medicos haud quaquam audeo in lucem litterariam educere, nisi certis instrumentis tales revera illos exstitisse comprobavero: hac lege et methodo Te quoque in Annalibus Regum Hungariae conscribendis usum fuisse legimus...”

„Miután legutolsó kedves leveledben fényesen bebizonyítottad, hogy Deméni fia László prépost és kalocsai vikárius, aki 1419 körül Zsigmond orvosa volt, semmiképp sem azonos László váradi püspökkel... most, kiváló támogatóm, ismét a kellő alázattal arra kérlek, a lehető leghamarabb méltóztassál az általad szóban említett és a szekrényedben rejtőző mindkét irodalmi emlék kezdetét és záradékát számomra átküldeni, hogy azokat lemásolhassam avégett, hogy olvasóimnak szilárd és Biográfiámba is felveendő bizonyítékkal szolgálhassak arról, hogy Deméni László prépost és kalocsai vikárius 1419-ben Zsigmond fizikusa volt, illetve hogy hasonlóképpen oklevél bizonyítja: a László nevű váradi püspök pedig I. Lajos orvosa volt. Ismét és harmadjára is mindenre könyörgök, ami csak szent a mi Magyarországnak tudományos közössége számára, hogy a két László nevű királyi orvosról szóló említett két irodalmi emléket méltóztassál hozzám eljuttatni, elhatároztam ugyanis, hogy Biográfiám következő, hamarosan nyomdába adandó részében mindkét Lászlónak helyet adok: ám mint orvosokat addig nem merem őket a tudományos közönség előtt bemutatni, míg szilárd bizonyíték alapján meg nem győződöm róla, hogy valóban azok voltak: úgy olvastam ugyanis, hogy A Magyar Királyság Évkönyvei-ben te magad is hasonló módszert követtél.”

Az idézett levélrészletből⁴ két következtetést vonhatunk le. Az első az, hogy Weszprémi szigorúan csak orvosszerzőket sorolt be biográfiájába, a második, hogy munkájában bizonyos adatokat csak úgy hajlandó hitelesen olvasói elé tárni, ha eredeti dokumentumokra hivatkozhatik.⁵ A magyar bibliográfiatörténeti kutatás nem vizsgálta még a módszerek, közelebbről az anyaggyűjtés módjának alakulását a 18. században. A fellendülő történetírás forrásgyűjtési és feldolgozási módszerei határozzák meg az irodalomtörténeti, biobibliográfiai munkásság metodikai színvonalát. Míg azonban a kortárs Horányinak eszébe sem jut, hogy levelezéssel gyűjtött anyagának hitelességéhez kétség is férhet, Weszpréminél meghatározóan kerül előtérbe ez a szempont. A kérdés csak az, hogy Horányi maradt el a fejlődés általános nívójától, vagy Weszprémi előzte meg azt?

Weszprémi tudományos lelkiismeretességéről beszél a Prayhoz írt levelek még egy adata. 1777. december 6-án kelt levelében azt írja, hogy megakadt a Biographia második Centuriájának kiadása, a „*medicinae studiosi Hungari*” korrektor távolléte miatt. Nyilvánvaló ebből, gondja volt arra, hogy Bécsben kiadandó munkáját magyar korrektorral és egyben az orvostudományhoz is értő korrektorral gondoztassák. Minden korok számára megszívlelendő tudományos tisztesség és alaposság!

Érdekes adata bukkantunk Weszprémi 1776. augusztus 16-án kelt levelében. Pray egy linzi tudós kérését közvetítette ez idő tájt Weszprémihez. Ez a tudós meg akarta írni az ausztriai irodalom történetét, és magyar anyagot kért tervezett munkájához. Álljon itt a levél

---

⁴ Praytól nem kaphatott kielégítő választ, mert ugyanebben az ügyben 1781. aug. 27-én Cornideshez fordult. Levelében erről a következőket írta:

„Fac quaeso, Virorum optime, ut antiqua litteraria illa instrumenta utraque in litteris hisce tuis indicata primo quoque tempore a te accipiam integra ad verbum exscribenda, quae ad uberiores Ladislai Deméni Medici notitiam pertinere iudicas: licet quidem tertius Biographiae meae tomus iam prelum reliquerit Trattnerianum, dabitur tamen forte mihi occasio, ut impetratis illis instrumentis tuis nodus ille Deményanus satis intricatus accedente hac opera tua olim curatius expediatur.” [„Tedd lehetővé, Kiváló Férfiú, hogy azt a két régi irodalmi dokumentumot, amelyet e leveledben említasz, mielőbb megkaphassam tőled, avégett, hogy teljes egészében, szóról szóra lemásolhassam belőlük mindazt, ami szerinted Deméni László orvos pontosabb ismertetéséhez szükséges. Noha Bibliográfiámnak immár a harmadik kötete is elhagyta a Trattner-féle nyomdát, talán lesz még alkalmam rá, hogy e dokumentumaidnak a birtokában, erről a meglehetősen bonyolult Deméni-rejtélyről, anyagomban a te megjegyzéseiddel kiegészítve, egykor alaposabban beszámolhassak.”] Forrás: Akadémiai Könyvtár Kézirattára. Irodalmi levelezés. No. 156.

⁵ Hogy ez a törekvés mennyire tudatos nála, az levelezéséből másutt is kitérünk, pl. Benkőhöz 1779. máj. 20-án: „Iterato instálom édes Barátom. Uram Kegyelmedet, hogy mutassa meg valamely documentummal, hogy Balog Séllyei a tatár rab Med. Doctor lett légyen: nem különben ama híres Gyulai Pált is hogy Medicus lett volna...” (Közölte Szabó Károly: Erdélyi Protestáns Közlöny, 1873. 7. sz. pp. 53–54.)

legfontosabb része mint érdekes dokumentuma annak, hogy a 18. század második felében mit válaszolhatott egy magyar tudós ilyenfajta kérésre.⁶

„Hogy az általad említett tudós linzi férfiú kérésének valamiképpen eleget tegyek, a következőket tudom írni: A derék illető forduljon Czwittingerhez, aki közismerten írt egy Tudománytörténetet, valamint M. Rotaridest is kiadta Altonában, 1745-ben. Egészítse ezt ki Bod Péter Magyar Athénás-ával, amely 1766-ben magyarul jelent meg, illetve Horányi Elek 'Magyarok és pozsony-vidékiek emlékezete' című csak nemrég kiadni kezdett munkájával. Magam e tudós férfiú használatára Biográfiám egy példányát küldöm el neked... ha lesz rá alkalom, küldd tovább neki. Mivel a lipcei tudományos Ephemerides-ben, német nyelven, az 1775-ös 14. számban, valamint a bécsiekben... ugyanebben az évben a 36. részben, továbbá a Természettudományos és Orvosi ügyek kommentárjainak 20. kötetében, a 4. rész 638. oldalán és másutt is nem teljesen elítélő kritika jelent meg eme művecskémről tudós férfiak tollából, hozzákezdtam Biográfiám második centuriájához is, amelynek első részét éppen ezekben a napokban küldtem el a bécsi nyomdásznak... Az első centuriában Perliczi Dánielen kívül, a második centuriában pedig Gömöri Dávidon kívül már mindenki halott. E második centuriába majd háromszáz hazai orvos nevét vettem föl, amelyek következő centuriáim kiindulási pontjaiul szolgálnak. Ama derék linzi biográfus kedvéért ezeket is felsorolom – megjelölve, hogy ki halott már közülük...”

A levél szélére írva:⁷

„Ha ez a tudós férfiú azt tervezné, hogy kiadja az osztrák tudósok lexikonát, a többi magyar orvost, amennyire én tudok róluk, a nevük erejéig igen szívesen...”

E levél elolvasása után elsőnek az a kérdés merül fel bennünk, hogy ki volt a tudós linzi férfiú, aki meg akarta írni Ausztria irodalomtörténetét? Erre egyelőre nem tudunk válaszolni. Pray nyilvánvalóan csak saját anyagát kérte Weszprémitől, Czwittingert, Rotaridest, Bod Pétert és Horányit ő is ajánlhatta volna a linzi tudósaknak. Naiv tudományoskodás íratja Weszprémivel ezeket a sorokat, vagy szerénységből kezdi az elődökkel, mielőtt saját anyagáról beszélné? – A levélből mintha fény derülne a centuriák csoportosítási elvére is: az első kettőben egy-egy kivétellel nem kortársakat tárgyal. – Kutatóink figyelmét érdekes módon elkerülte eddig, hogy a *Succincta medicorum biographia* első centuriájának több kiadási változata van. Szerintünk a legkorábbi az, amelynek előszavát Bél Károly András írta, utolsó, 100. cikkelye pedig Weszprémi önéletrajzát tartalmazza. A második változatnak két előszava van: Bél előszavához Weszprémi is írt egyet. Az utolsó, Weszprémi-cikkely ebből a változatból hiányzik és a 202. laptól a 216. lapig a szöveg eltér az eredetitől. Zavar van a lapszámozásban is, mert a 216. lap után a 207. és 208. lapok zárják a kötetet. A harmadik

---

⁶ A szöveg eredetije:

„... Ut petito Viri eruditi Linciensis, de quo ad me scripsisti, quodammodo satisfacere videar, haec accipe: consulat scilicet Vir iste optumus Czwittingerum, qui út notum est scripsit Historiam litterariam, nec non M. Rotaridem in Lineamentis... Altonae an. 1745 ... edit. Adjungat illis Petri Bodii Athenas Hungaricas anno 1766. vernaculo sermone publicatas, atque Alexii Horányii Memoriam Hungarorum et provincialium Posonii nuper admodum publicari coeptam: ego vero en in usus Viri illius litteratissimi unum Biographiae meae exemplum in manus tuas exmitto ... commoda occasione ad eum transmittre: et quia in Ephemeridibus eruditis Lipsicis germanico idiomate anno 1775. Nro XIV. vulgatis, nec non in Vindobonensibus... anni ejusdem Part. XXXIV. item in Commentariis de Rebus in scientia nat. et med. gestis vol. XX. Part. IV. pag. 638 et alibi non prorsus sinistrum de hoc opusculo meo ferri animadverterem virore eruditorum judicium, alteram quoque centuriam Biographiae meae Coepi adornare, eiusque partem priorem his ipsis diebus Vindobonam in manus typographi jam exmisi ... In centuria prima praeter Daniele Perlizium, et in altera centuria praeter Davidem Gömöri omnes mortui sunt. Adtexui alteri huic meae centuriae Medicorum patriae nomina fere trecentorum, qui subsequentibus meis centuriis argumenta suppeditabunt: placet illa in gratiam optumi illius biographi Linciensis hic adponere, qui eorum mortui sunt, – notabantur.”

⁷ A szöveg eredetije:

„Si haec erudito auctori litteratam Austriam edere volenti placuerint, reliquosque Hungariae medicos. Quantumquidem mihi innotuerunt, nominum tenus libentissime...” – a szöveg a továbbiakban olvashatatlan.

változat megfelel a másodiknak azzal a különbséggel, hogy hiányzik belőle Bél előszava. Erről az utolsó változatról Wespriemi így ír Praynak 1778. aug. 22-én kelt levelében:⁸

„Ezen éves bevásárlásunk alkalmával végre eljutott Bécsbe Biográfiám néhány példánya, ezekből egyet neked ajánlok, olvasd el és szigorúan bíráld el ... irántad való figyelmem bizonyítékául a Te Tiszteletreméltó Nevedet is több helyütt emlitem, de csak a kellő mély tisztelettel. Nevedhez pedig az első centuriát mellékelem, amelyből a Bél-féle bevezetőt és, amint láthatod, az utolsó cikkelyt kiemeltem, hogy miért tettem így, bár én nem árulom el, könnyen kitalálhatod...”

Ami Pray számára nyilvánvaló lehetett, az számunkra egyáltalán nem az, és igazán csak mi vagyunk konjektúrákra utalva, ha e változtatások okait keressük.

Miért hagyta ki a Succincta első centuriájából Wespriemi az önéletrajzi cikket? Az első változatban ezen a helyen csillag alatt jegyzi meg, hogy nem ő az egyetlen orvos, aki saját életrajzát megírta. Johannes Jacobus Baierus⁹ nyomán felsorolja azokat az orvosokat, akik megírták életük történetét. Hozzáteszi még a következőket:¹⁰

„...Levélből értesültem, hogy a híres ... orvosprofesszor ... Ernest Gottfried Baldinger a Biográfia IV. részének ezt a cikkelyét felvette a saját frissen kiadott Biográfiájába”.

Baldinger munkája¹¹ feleslegessé tette a mű első kötetének 100. tételét. Erre vall az is, hogy egykorú források Wespriemiről szólva Baldinger művére hivatkoznak, és nem az első centuria önéletrajzi cikkelyére.¹² De Wespriemi maga is Baldingerre utal később, és nem az első változat önéletrajzi részére, pl. a Benkőhöz írt levelében.

Arra a kérdésre pedig, hogy az utolsó változathoz miért hagyta el Wespriemi Bél előszavát, minden idevágó adat hiányában csak egy feltevést kockáztathatunk meg. Bél és Wespriemi közt megromlott a kapcsolat, mégpedig azért, mert a lipcsei Acta Eruditorum nem emlékezett meg a Succincta megjelenéséről, pedig ekkor éppen Bél Károly András volt a szerkesztője. Wespriemi általunk ismert leveleiben két alkalommal is pontosan felsorolja, hogy milyen folyóiratok, mely számokban, hol közöltek művéről ismertetést. Szemmel láthatólag a külföldi visszhangnak nagy fontosságot tulajdonított, hiszen a munka folytatása is a tudományos világ véleményétől és fogadtatásától függött. Tehát minden bizonnyal érzékenyen érintette, hogy az Acta Eruditorum ismertetése elmaradt. Érdekes azonban, majdnem két évtized múltán ismét büszkélkedve említi, hogy műve első részéhez Bél Károly írta az előszót.¹³

Végezetül még egy észrevételt kell tennünk a most tárgyalt levelek alapján. Az eddigi kutatás¹⁴ 1769. január 20-ban állapította meg azt a dátumot, amely fordulópontot jelent a Succincta megírásának történetében. Ekkor kereste fel ugyanis első levelével Wespriemi Cornidest, ettől az időponttól vette kezdetét kiterjedt, mások segítségére is jobban számító anyaggyűjtése. Két nappal később kelt levelében pedig Ráday Gedeonnak jelezte, hogy „in

---

⁸ A levél eredetije:

„Hoc ipso mercatu anniversario nostro adlata sunt Vindobonam tandem aliquando Biographiae meae nonnulla exemplaria, eorum tibi unum legendum et severiori censurae tuae subjiciendum offero ... testaturus meam in Te observantiam feci Venerandi Nominis quoque tui nonnullis locis mentionem, eamque tamen, ut debui, honorificentissimam: adjunxi illi praeterea comitem primam quoque Centuriam, ex qua Praefationem Belianam et ultimum ut vides articulum expunxi, et cur hoc ita fecerim, me quoque tacente facile poteris conjectura adsequi...”

⁹ Baierus, Johannes Jacobus: Biographiae Professorum Medicinae. Norimbergae et Altdorffii, 1728.

¹⁰ A szöveg eredetije:

„...Nuntiatum est per Epistolam, celebrem ... Medicinae Professore ... Ernestum Gottofredum Baldingerum, articulum hunc Particulae IV. Biographiae a se editae nuper admodum inseruisse.”

¹¹ Baldinger, E. G.: Biographien jetztlebender Ärzte und Naturforscher. Jena, 1772.

¹² Deési Daday András: Wespriemi mint biographus. = Népegészségügy, 1927. p. 1052.

¹³ Lásd: a Blumenbachhoz 1793. júl. 20-án kelt levél egykorú másolatát. OSZK Kézirattár Fol. Lat. 3175.

¹⁴ Deési Daday András: Wespriemi mint biographus. = Népegészségügy, 1927. p. 1051.

modum Czwittingerianum vagy is inkább Boernerianum” készül művét összeállítani.¹⁵ A dátum abszolút jelentősége azonban erősen vitatható. Mint a fentebbiekből kiderült, Prayjal például csak hat évvel később került levelező viszonyba és a ’Succincta medicorum biographia’ létrejöttében ennek a kapcsolatnak is van jelentősége.

---

¹⁵ A Ráday Gedeonhoz írt, 1769. jan. 22-i keltezésű levél most került elő, jelenleg az Orvostörténeti Könyvtár birtokában van.